

Н. О. Петрова

**РЕГІОНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕСІЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ
УКРАЇНЦІВ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХІХ —
ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Весільна обрядовість українців степової зони і прилеглих до неї лісо-степових районів Південно-Західної України є малодослідженою, що зумовило актуальність огляду регіональних студій зокрема кінця ХІХ — початку ХХ ст., які стосуються питань дошлюбного спілкування молоді, передвесільної, власневесільної і післявесільної обрядовості.

Таких матеріалів вкрай мало, але вони є важливим етнографічним джерелом для вивчення динаміки розвитку весілля, трансформації весільних обрядів.

У другій половині XIX ст. продовжується накопичення емпіричних матеріалів, з'являються роботи узагальнюючого характеру. Однією з таких є "Новые данные о союзах неженатой молодежи на Юге России" В. Ястребова¹, в якій громадські об'єднання молоді розглядаються як важлива ланка в дошлюбному спілкуванні. Дослідник вказує на неоднозначне тлумачення молодіжних громад як соціального явища, та дотримується точки зору, що молодіжне об'єднання відіграло визначальну роль не стільки в організації дозвілля, як саме у підборі шлюбних партнерів. Розуміння значимості громадських молодіжних об'єднань позначилось на методичному підході В. Ястребова до вивчення проблеми. Він переконаний, що як соціальне явище парубоцькі і дівочі громади потрібно досліджувати на рівні одного чи декількох великих регіонів, для того, щоб всебічно з'ясувати його сутність і механізм функціонування. Тому він застосовує метод збору матеріалу за розробленою програмою, з залученням кореспондентів з різних районів Півдня Російської імперії, але переважно з Херсонської губернії².

Така методика дозволила накопичити достатньо велику кількість етнографічного матеріалу і, відповідно систематизувавши його, з'ясувати низку питань, пов'язаних з структурою парубоцької громади, місцем її в житті молоді села чи окремої його частини, регіональними особливостями громад тощо. Ключові питання, на яких автор акцентував увагу читача, можна розділити на дві групи. Це питання пов'язані з життєдіяльністю громади як соціального організму і її взаєминам з мешканцями села, іншими громадами. В. Ястребов подає достатню повну інформацію про структуру парубоцького об'єднання як колективу молодих людей певного віку (16-18 років для парубків), який складається з виборного керівника (отаман, береза), в деяких випадках і його помічника, старших парубків і рядових членів громади. Автор детально описує різноманітні варіанти виборів отамана, прийому рядових членів, вилучення з громади та інше. Чимало уваги приділено аналізу життєдіяльності громади, звичаєво-правовим нормам у відповідності до яких кожний член об'єднання мав дотримуватись відповідних обов'язків, користуючись при цьому досить широкими правами³. Морально-етичним питанням спілкування парубків як в самій громаді, так і з дівчатами, членами інших громад, дорослими мешканцями села приділено чи не найбільше уваги і наголошено на їхній важливості і значенні у створенні нової сім'ї.

Детально зупиняється автор й на висвітленні форм молодіжного дозвілля, які розділені за типами та ув'язані з календарною обрядовістю.

Не обминув В. Ястребов малозначимих, здавалось би нюансів, що мають побічне, на перший погляд, відношення до теми (наприклад, стосунки парубків з господарями, в хаті яких вони влаштовували вечорниці), але збагачують наше уявлення про механізм організації заходів, звичаях, яких дотримувались під час їх проведення.

Грунтовна джерельна база дозволила досліднику визначити властиві Херсонщині регіональні особливості.

Ще однією роботою В. Ястребова, присвяченій весільній обрядовості є "Свадебные обрядовые хлеба в Малороссии"⁴. Предметом його дослідження були весільні хліби українців лісостепової і степової зони, зокрема Єлисаветградського, Літинського, Олександрійського повітів. Як і в попередній роботі, він користується матеріалами, присланими з місць від його кореспондентів, опублікованими матеріалами і висновками, надрукованими в різних виданнях.

Розуміючи значимість весільного хліба як ритуального, дослідник чітко усвідомлює, що кожний з його видів (коровай, лежень, дивень тощо) був складовою частиною того чи іншого обряду. Виходячи з цього, автор типологічно розділив весільний хліб на шишки, коровай, лежень, борону інші вироби з тіста. Детально зупиняючись на технології приготування, він особливу увагу звертає на дії коровайниць, використання ними різного роду предметів, продуктів з метою надання короваю не тільки зовнішньої привабливості, а й магічності, заради чого, власне, його й виробляли. Тому оригінальні вироби з тіста, квіти на коровайі для В. Ястребова не просто прикраси, а символи з конкретним змістом і смисловим навантаженням. Однак при цьому він не посилається на відомі в публікаціях тлумачення символів, а намагається передати народні знання і уявлення про символіку того чи іншого атрибуту, зберігаючи таким чином регіональні ознаки обрядовості. За приклад можна навести уявлення місцевого населення, які він наводить, про символіку барвінку, калини на коровайі⁵. Виділення регіональних ознак — одне з основних завдань дослідника. Саме на цій основі він виокремлює варіативні особливості короваю, леження тощо⁶.

Об'єктом його уваги став весільний хліб й інших народів, що проживали поряд з українцями, наприклад молдован. Зроблені ним спостереження є важливими для вивчення наслідків міжетнічних зв'язків українців і молдован.

Весільну обрядовість В. Ястребов описав у роботі "Материалы по этнографии Новоросийского края, собранные в Елисаветградском

и Александрійском уездах Херсонской губернии"⁷. Якщо обмаль інформації про приготування короваю, дошлюбних форм спілкування молоді можна пояснити тим, що цим питанням присвячені окремі його статті, то описання передвесільних і весільних обрядів на п'яти сторінках книги свідчать, що розділ про весілля за своєю значимістю був рівним серед інших, що репрезентували традиційну культуру українців північних районів Херсонської губернії. Знаючи про методіку збору етнографічного матеріалу В. Ястребовим, не має сумніву, що автор мав у своєму розпорядженні значно більше матеріалів про весілля, ніж він надрукував. Наприклад, про такі важливі обряди, як головиця, гільце чи весільні атрибути обмаль інформації. Викликає ряд запитань і схема власневесільної обрядовості, за якою весілля описується переважно лише в оселі молодої, однак наведені деякі елементи обрядів, як-то перев'язування (стрічками, рушниками різних кольорів) молодої, дружби після обряду комори доповнюють наші уявлення про розмаїття обрядової практики.

Весільній тематиці присвячена робота Ф. Николайчика "Новые свадебные малорусские песни"⁸. Автор ставив перед собою завдання досліджувати весільні пісні українців, тому мало уваги приділив обрядовій стороні ритуалу. Відображені, хоча і коротко, сватання, розглядини, договор⁹, розповідається про приготування шишок, короваю, леження, дивня¹⁰. Коротко описується дівчач-вечір¹¹, обряд комори¹².

Цікавими в етнографічному плані є статті священника з Вилкового А. Бахталовського. Пишучи про населення Вилкового — українців і старовірів, — він описує, насамперед, духовну культуру, зупиняючись при цьому на віруваннях і повір'ях вилківчан, актуалізував тему виховання дітей, в зв'язку з чим описав деякі дитячі ігри¹³.

Окремо про весілля українців села Вилкове йдеться, в матеріалах, зібраних А. Бахталовським, якого цікавили, насамперед, запозичення українцями у липованів весільних обрядів чи окремих їх елементів. Занотовані автором спостереження висвітлюють характер взаємовідносин між українцями і росіянами-старообрядцями (липованами). Зазначається, що українці і росіяни в селі змішуються "крайне туго" і запозичень у весільній обрядовості вкрай мало. Автор повідомляє про окремі деталі весілля українців, зокрема про гільце, яке готували з гілки калини, про весільний почт, який тут називали поїзд інше¹⁴.

Досить детально описане весілля східно-подільських українців М. Дучинським в роботі "Свадебные обряды в Ольгопольском уезде Подольской губернии"¹⁵. Як і інші дослідники цього часу, М. Дучинський усвідомлює, що весілля (без якого, як правило, не відбувається укладання шлюбу) являє собою систему обрядів, структуру якої

він відтворює, але переважно за власним баченням, а не подає такою, якою вона була насправді, тобто традиційною. Він ще не розподіляє весільні обрядодії на передвесільний, весільний і післявесільний цикли, хоч більшість обрядів вказаних циклів ним описується. Структуру весілля він розділив на 28 частин які називає розділами, кожний з яких має свою назву. Однак назви розділів не завжди відображають відповідні обряди, хоч помітне прагнення автора до дотримання такої відповідності. І все ж, в багатьох виділених ним розділах описується по декілька обрядів (наприклад, "приготовление венка и расплетение косы")¹⁶, в інших йдеться лише про окремі елементи обрядодій. Більшість назв розділів є авторськими і не відповідають традиційній термінології ("Маскарад", "Розбирают честь молодого" тощо), але відображають окремі дії у структурі обряду.

Ще однією важливою проблемою, що виділяється у статті М. Дучинського, є розподіл весільних обрядів по днях, якого він дотримується лише в окремих випадках. Наприклад, приготування короваю (субота)¹⁷, вінчання (неділя)¹⁸. Автор описує весільну обрядовість не окремого села, а повіту, звичайно ж він узагальнював інформацію, однак не зміг остаточно розібратися в існуючій варіативності обряду, тому відтворена ним схема традиційного для повіту весілля не завжди відображає логіку розвитку подій. Зрозуміло, що на практиці, як і в наш час, так і тоді мав місце певний відхід від традиційної схеми весілля, але те, що наводиться М. Дучинським, навряд чи було у кінці XIX ст. Так, наприклад, він пише про те, що обряд комори відбувався після обряду цигани, тим більш що останній проходив у понеділок¹⁹. Таких прикладів можна навести декілька.

В цілому, його стаття, безперечно, цінне джерело для вивчення весілля українців Південно-Східного Поділля. Насамперед ним зафіксовано і описано чи не всі обряди, що побутували у регіоні в кінці XIX ст. Вони стосуються всіх трьох циклів весільної обрядовості. Багато з них або зникли, або збереглись до 70-80-х років XX ст. у трансформованому вигляді. Описаний зміст цілої низки обрядів викликає неоднозначне тлумачення. Так, дослідник пише, що у молоді в суботу збирались "її дружки і світилки"²⁰, хоча останні, як відомо, входили до найближчого оточення молодого. Однак і в інших обря-додіях згадується світилка, в даному випадку сестра молоді, яка брала участь у виконанні ритуалу²¹.

Обряд роздачі короваю, описаний у розділі 16 "Требование "миры" и роздача коровая"²², є власне тим, що тепер називають даровизною під час почесни, хоча обряд почесни описується автором в іншому розділі²³. Про це йдеться і в обрядових піснях, наведених дослідником у 16 розділі: У нас роду много, /А у вас дарів не много.

/Є кому відбирати, /А в вас нічим даровати²⁴. Обрядові пісні складають чи не половину обсягу статті і доповнюють уявлення про той чи інший обряд, а в окремих випадках є визначальними при розгляді дискусійних питань. Зокрема, відображають моменти "переходу", як при звертанні дружок до молодого: "...бо з парубоцтва ступає, на чоловіче перестає". Відповідно — до молодої: "...на жіноче перестає"²⁵, ритуальну їжу²⁶.

Практично не приділяється дослідником ніякої уваги післявесільній обрядовості. Він лише зазначає, що закінчується весілля у середу взаємовідвідуванням родичів молодого і молодої²⁷, що називають зближенням двох родів.

У 20-ті роки ХХ ст. помітно активізуються етнографічні дослідження, зокрема установами Української Академії Наук, які за участю громадського краєзнавчого активу створили в цей період ґрунтовну джерельну базу для вивчення традиційно-побутової культури, ввели до наукового обігу новий фактичний матеріал²⁸. В регіоні плідно працювала Одеська комісія краєзнавства, яка мала свій друкований орган. Окремим випуском Вісника Одеської комісії краєзнавства у 1925 р. видано праці етнографічно-лінгвістичної секції²⁹. Однією з них була стаття Б. В. Юрківського. Він описав весільний обряд с. Дуфінка (сучасна Нова Дофінівка), що знаходиться поблизу Одеси³⁰. Як і М. Дучинський, Б. В. Юрківський, описуючи весільну обрядовість розподіляє її на окремі, але пов'язані між собою частини (у нього їх 6), подає назви частин весілля у відповідності до обрядів (наприклад сватання, вінчання, запросини)³¹ і назви, які в народній традиції вже не існують (або він їх не з'ясував), але відображають суть подій ("недільний ритуал", "обряд у понеділок")³². Дивує те, що не виокремлюються серед інших обряди з відповідними назвами, які збереглися в українців до 80-х років ХХ ст. Це такі обряди як голо-виця (дівич-вечір), розплетення коси інші.

Однак, описані, хоч і стисло обряди, відображають послідовність весільних подій. Вони не вирізняються чимось особливим, за винятком, хіба що, деяких обрядових пісень. Головні, більшість з яких є санкціонуючими і мають безпосереднє відношення до початку чи закінченню циклу "обрядів переходу", зафіксовані Б. В. Юрківським. Це: сватання, запросини, коровайний обряд, дівич-вечір, вінчання, обрядодії у молодого і у молодої інші.

Дослідник не занотував інформацію про заручини, договір, гільце та інші важливі обряди і весільні атрибути, але навіть з такого короткого опису зрозуміло, що весілля мешканців Дуфінки (Нової Дофінівки) є традиційно українським в цьому регіоні.

Особлива увага приділена весільним обрядовим пісням, які займають основну частину змісту двох публікацій автора і надають змогу виокремити серед них відомі не лише у південно-західному, а і в інших регіонах України, а також виділити ті, що виникли в даній місцевості з відображенням регіональної специфіки, зокрема господарсько-побутової (везем тобі невісточку з винограду інші), мовної тощо³³.

Весілля середини XIX ст. у селі Глибокояр (тепер Фрунзівський р-н Одещини) записав О. Сікиринський³⁴. Описуючи його, автор, принаймні на час публікації своїх матеріалів був знайомий з працями, як він сам зазначає, П. Чубинського, О. Терещенка інших³⁵, наголошуючи, що записані ними пісні і обряди дещо відрізняються від записаних ним. Автор порівнює результати своїх досліджень не тільки з іншими регіонами України, але й намагається простежити еволюцію весільних обрядів у часі на прикладі одного села — Глибокояру, та зазначає, що за період більше ніж півстоліття весільна обрядовість значно трансформувалась³⁶. Усвідомивши важливість інформації, яку дослідник отримував від учасника весільних подій середини XIX ст., він намагався акцентувати увагу саме на тих обрядах, які зазнали найбільших змін. Так, про форми дошлюбного спілкування молоді автор нічого не пише, однак детально зупиняється на стосунках батьків і сина, чим вони керувалися і що радили синові при виборі дівчини для одруження. Весільні обряди Глибокояру в цілому були традиційними. Відзначимо лише деякі суттєві, на наш погляд, особливості, які вже у 20-х роки XX ст. починають зникати. Так, наприклад, автор вказує на випадки, коли дівчина і парубок до сватання не були знайомі і дівчина приймала рішення про шлюб, поспілкувавшись з парубком вже під час сватання³⁷. Вказує він і на те, що згода про шлюб закріплювалась "закладом" (заставою) — грішми від молодого і хусткою — від молодої³⁸, а дівчина одягала вінок на голову одразу ж як отримувала його від нареченого і так вона (у вінку) ходила до церкви ще до весілля³⁹.

О. Сікиринський відходить від традиційного поділу шлюбних обрядів. Хоч сталого поділу весільних обрядів за циклами ще не було, однак ніхто з дослідників регіону не вважав, що весілля починається з п'ятниці (хоча при цьому уточнює, що справжнє весілля починається в суботу), з запросин, як стверджує це дослідник⁴⁰. Автор описує чимало елементів коровайного обряду, яких не спостерігаємо в даній місцевості вже на початку XX ст.⁴¹. Дійсно, схоже на те, що О. Сікиринський свідомо не описував деякі обряди, які, на його думку, і це дійсно так, були традиційними, загальновідомими і за походженням відносились ще до слов'янських часів. Наприклад, обмін кала-

чами, ламання калача над головою молодого. На жаль є неточності в описаній О. Сікиринським весільній схемі. Так, пісню, що має відношення до обряду покривання голови молодої ("зробили з корита паляницю, з дівчини молодичу") співають при зустрічі з батьками, коли молодий приводить молоду до своєї оселі, тоді як її зазвичай співали під час покривання голови молодої. Це ще одне підтвердження того, наскільки є ризикованим видавати за зразок ту чи іншу схему весільних обрядодій на основі однієї публікації та ще й періоду кінця XIX — початку XX ст., коли збором і систематизацією матеріалу, принаймні у нашому регіоні, займалися люди без відповідної підготовки. Разом з тим, завдяки їх відданості справі, прагненню зберегти знання про традиційну культуру, ми маємо змогу досліджувати ці не численні, але надзвичайно важливі джерела.

Серед обрядів, що зникають у кінці XIX ст., але на той час їх ще дотримувались, описується обряд комори⁴². Завдяки обов'язковості його виконання, автору повідомили чимало елементів, про які вже не згадують в більш пізні часи. Не можна не погодитись з О. Сікиринським, що за півстоліття весільна обрядовість зазнала суттєвих змін і сам автор, зробивши відповідні порівняння, вказує яких саме, хоча і не з усім можна погодитись, наприклад, з відсутністю запросин тощо⁴³.

Примітним є те, що багато уваги приділялось збору весільного фольклору. Так, весільні пісні записувались у селі Северинівка, але без будь-яких коментарів⁴⁴.

Отже, інформація про весілля з'являється на сторінках видань кінця XIX — початку XX ст. носить переважно описовий характер. Увага зосереджувалась насамперед на описуванні обрядодій, весільних атрибутів. Зміст і значення більшості обрядів не пояснюються, дослідників цікавила зовнішня сторона весілля як яскравого родинного свята. Однак вже в цей час вирізняється робота А. Бахталовсь-кого, в якій він зробив спробу простежити відмінності у весіллі українців і росіян-старообрядців. Це перша спроба виявлення відмінностей у весільної обрядовості серед мешканців одного села з біет-нічним населенням.

Застосування наукового підходу в опрацюванні етнографічного джерела дало можливість репрезентувати весілля як систему, що складалась з відповідних обрядів, яких дотримувались українці при укладанні шлюбу. Вона не є повною, і не висвітлює всього розмаїття весільної обрядовості. Це пояснюється декількома причинами. По-перше, варіативністю весільних обрядів, яка існувала завжди. Подруге, звіти про весілля, що надсилались з місць, були неповними, оскільки, як свідчить і сучасна практика, сільське населення не надає

і не надавало особливого значення багатьом елементам обрядів, як таким, що, на думку селян, не мають особливого значення. Та й самі автори статей, узагальнюючи матеріали, не обтяжували себе висвітленням наявних відмінностей і особливостей.

Разом з тим, маючи інформацію про весілля середини XIX ст., ми не можемо відтворити всю систему весільної обрядовості, оскільки нам відомі лише окремі обряди. І причина не тільки в тому, що на той час вони вже не існували, а в тому, що часто-густо дослідників цікавили лише "екзотичні" обряди, чи ті, яких вже не дотримувались сучасники. До того ж не всі дослідники досконало знали весільну обрядовість і це видно з написаних ними текстів, де вони допускають певні неточності. Яскравим прикладом у цьому відношенні є стаття О. Сікиринського.

Відтак, ми маємо відносно повні свідчення про весілля тільки кінця XIX — початку XX ст. на основі яких можна сказати наступне.

Весільна обрядовість українців складалася з передвесільного, власневесільного і післявесільного циклів, з яких найбільш наповненими обрядами були перші два — передвесільний і власневесільний. Схоже на те, що післявесільна обрядовість починає втрачати своє значення, порівняно з обрядами перших двох циклів вже у другій половині XIX ст. Практично всі роботи кінця XIX — початку XX ст. містять надзвичайно мало інформації про післявесільні обряди. Можливо автори статей не розглядали їх такими, що мають безпосереднє відношення до весілля, або ж не отримували їх від селян у відповідях на свої запитальники.

Практично не розглядаються питання семантики і символіки обрядів, можливо деякі автори статей не записували народні знання і тлумачення обрядів, очевидно не до кінця усвідомлюючи їх значення.

Помітним в роботах є висвітлення тенденції трансформації весільних обрядів, насамперед таких, як комора, почесна інші. Обґрунтовуються причини, що вплинули на зміни у весільній обрядовості і призвели до її спрощення.

Достатньо багато уваги приділено весільній атрибутиці і обрядам: описання весільних атрибутів міститься майже у всіх роботах про весілля. Це дає змогу простежити розвиток весільної атрибутики в часі і дійти висновку, що порівняно з весільними обрядами атрибутика зазнала менших змін.

Стосовно власневесільних обрядів, слід відмітити, що ми не можемо відтворити хоча б відносно повну схему обрядодій на підставі матеріалів, опублікованих у ранніх виданнях, оскільки вони не відображають всі три цикли весілля, до того ж багато з тих, що опубліковані, є фрагментарними. Особливо це помітно при описанні весіл-

ля конкретного села (Вилкове, Глибокояр, Дуфінка інші). Дещо краща ситуація з описанням весільної обрядовості повіту (Ольгопільського), однак в узагальнюючій роботі М. Дучинського відсутні бодай натяки про обрядову відмінність, що безперечно мала місце у селах повіту.

Натомість, ми бачимо, що деякі обряди чи їх елементи середини ХІХ ст., вже не існували у весільній практиці на початку ХХ ст., а в 7080-х роках ХХ ст. ми не спостерігаємо обрядів, яких дотримувались на початку століття. Це дає змогу простежити динаміку весільної обрядовості у часі, охарактеризувати зміни, що сталися як у структурі обрядів, зокрема, так і у весільній обрядовій системі в цілому.

У 20-ті рр. ХХ ст. зароджується новий напрямок у дослідженні весільної обрядовості — це визначення чинників, що впливають на трансформацію весільних обрядів, зокрема економічних⁴⁵.

За радянських часів в 20-ті рр. ХХ ст. ситуація ні у методологічному підході до вивчення проблеми, ні у методиці збору етнографічних матеріалів практично не змінюється. Як і раніше, автори друкують або власну інформацію про весілля, або користуються послугами кореспондентів. Однак в опублікованих статтях, навіть при описовому їх характері, ми ще не бачимо (особливо це стосується степової зони) відтвореної схеми весілля у всіх трьох циклах. Щоправда, зростає розуміння її багатоваріативності на півдні, відтак помітне прагнення до порівняння весільної обрядовості як на регіональному рівні, так і в певних хронологічних межах.

Таким чином, наявні публікації дають невеликий за обсягом, але цінний за змістом етнографічний матеріал, який є основою для вивчення весільної обрядовості регіону в цілому, вони вказують на найменш вивчені питання, пов'язані з весіллям, актуальність яких з часом лише зростає.

Примітки:

1. Ястребов В. *Новые данные о союзах неженатой молодежи на Юге России.* — К., 1896. — 19 с.
2. Там само. — С. 1.
3. Там само. — С. 6.
4. Ястребов В. *Свадебные обрядовые хлеба в Малороссии // Киевская старина.* — Т. LIX. — К., 1897. — С. 281-288.
5. Там само. — С. 283.
6. Там само. — С. 285, 287.
7. Ястребов В. Н. *Материалы по этнографии Новороссийского края, собранные в Елисаветградском и Александрийском уездах Херсонской губернии.* — Одесса, 1894. — 202 с.

8. *Николайчик Ф. Новые свадебные малорусские песни // Киевская старина. — 1883. — Т. V — С. 390-399.*
9. *Там само. — С. 369.*
10. *Там само. — С. 370.*
11. *Там само. — С. 373.*
12. *Там само. — С. 395.*
13. *Бахталовский Г. Посад Вилков. — Кишинев, 1881. — 56 с.*
14. *Там само.*
15. *Дучинский Н. Свадебные обряды в Ольгопольском уезде Подольской губернии // Живая старина. — Вып. III. — Год шестой. — СПб., 1896. — С. 501-522.*
16. *Там само. — С. 504.*
17. *Там само. — С. 504.*
18. *Там само. — С. 508.*
19. *Там само. — С. 518.*
20. *Там само. — С. 504.*
21. *Там само. — С. 513.*
22. *Там само. — С. 511.*
23. *Там само. — С. 506.*
24. *Там само. — С. 511.*
25. *Там само. — С. 513.*
26. *Там само. — С. 514.*
27. *Там само. — С. 522.*
28. *Скрипник Г. А. Етнографічне вивчення Поділля установами Української Академії Наук у 20-ті роки XX ст. // Проблеми етнографії, фольклору і соціальної географії Поділля / Науковий збірник. / Л. В. Баженов, І. С. Винокур, О. М. За-вальнюк, М. Г. Кукурудзяк. — Кам'янець-Подільський, 1992. — С. 9-10.*
29. *Вісник Одеської комісії краєзнавства при Українській академії наук. — Ч. 23. — Секція етнографічно-лінгвістична. — Одеса, 1925. — 106 с.; Волков Р. М. Звіт про діяльність секції етнографічно-діалектологічної // Вісник Одеської комісії краєзнавства при Українській академії наук. — Ч. 2-3. — Секція етнографічно-лінгвістична. — Одеса, 1925. — С. 2-4.*
30. *Юрківський Б. В. Весільний обряд у селі Дуфінці на Одещині // Вісник Одеської комісії краєзнавства при Українській академії наук. — Ч. 2-3. — Секція етнографічно-лінгвістична. — Одеса, 1925. — С. 36-40.*
31. *Там само. — С. 36.*
32. *Там само. — С. 38, 40.*
33. *Юрківський Б. Весільні пісні (с.с. Дуфінка, Макогінка, Чабанка біля Одеси) // Вісник Одеської комісії краєзнавства при Українській академії наук. — Ч. 2-3. — Секція етнографічно-лінгвістична. — Одеса, 1925. — С. 40-41.*
34. *Сікиринський О. Українське весілля (с. Глибокояр Тираспільської округи) // Вісник Одеської комісії краєзнавства при Українській академії наук. — Ч. 2-3. — Секція етнографічно-лінгвістична. — Одеса, 1925. — С. 41-53.*
35. *Там само. — С. 41.*
36. *Там само. — С. 41.*
37. *Там само. — С. 42.*

38. Там само. — С. 42.
39. Там само. — С. 43.
40. Там само. — С. 43.
41. Там само. — С. 43-45.
42. Там само. — С. 50-51.
43. Там само. — С. 52.
44. Сікиринський О. В. Етнографічні матеріали //Вісник Одеської комісії краєзнавства при Українській академії наук. — Ч. 2-3. — Секція етнографічно-лінгвістична. — Одеса, 1925. — С. 86-88.
45. Кветко С. І. Весільні звичаї і пісні у болгар на Херсонщині (Село Тернівка на Миколайщині) //Вісник Одеської комісії краєзнавства при Українській академії наук. — Ч. 2-3. — Секція етнографічно-лінгвістична. — Одеса, 1925. — С. 53-74.